

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran /June 2018, c. 4, s.1: 305-328

“Kulak” ve “Ses” İfadelerinin Kur’an Ayetlerindeki İzdüşümleri "Ear" And "Sound" Expressions Representations in the Qur’an

Ayşe Betül ORUÇ

Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assistant Professor, Necmettin Erbakan University,
Faculty of Theology Ahmet Kelesoglu,
Department of Tafsir
Konya / TURKEY
aboruc@konya.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0114-1991

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 02 Mayıs / May 2018

Kabul Tarihi / Date Accepted: 22 Haziran / June 2018

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atf / Citation: Oruç, Ayşe Betül. “Kulak” ve “Ses” İfadelerinin Kur’an Ayetlerindeki İzdüşümleri”. *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4, sy. 1 (30 Haziran 2018): 305-328.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Kulak, çevremizi algılamamızı sağlayan duyu organlarımızdan biridir. Etrafımızı saran hava kütlelerinin içerisindeki dalgalar vasıtasıyla nesnelere sahip olduğu sesleri onunla algılarız. Bu açıdan kulak, varlık için önemli bir değere sahiptir. Kur’an’da kulak, bir duyu organı olmasının ötesinde insanın bilinç ve algı düzeyini yansıtan, farkındalığını ortaya koyan bir özelliklerle anlatılır. Sadece seslerin işitilmesi değil; söylenenin anlaşılması ve söylenen hususun yaşanmasında kulak, ayrı bir önem taşır. Söz konusu özelliğinden dolayı diğer duyu organları ve kalple birlikte zikredilir. Kulak söz konusu olduğunda kuşkusuz “ses” meselesi de gündeme gelmektedir. İnsanın sahip olması gereken temel vasıflara atıfta bulunan ayetler, ses konusunda da önemli dinamikleri bizlere sunmaktadır. Sesin varlıksal bir belirti olmanın ötesinde dünyanın son buluşunu, kıyameti anlatan boyutuna işaret edilmektedir. Bu çalışma, işitme organı kulağın ayetlerde hangi bağlamlarda dile getirildiğini, belirgin özelliklerini, ilişkili olduğu sesle birlikte varlıksal değerini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur’an, tefsir, kulak, ses, duyu organları.

Abstract

The ear is one of our sensory organs that allow us to perceive our surroundings. We perceive with it the voices that the objects possess by means of the waves within the mass of air surrounding us. In this sense, the ear has an important value for being. In the Qur'an, besides being an ear or a sensory organ, it reveals a person who reflects his level of consciousness and perception, revealing his awareness. It is not just the voices heard; the ear is special importance in understanding what is being said and what is said. Other sense organs and mold are mentioned together because of the feature. Of course, the word "voice" is also on the agenda when the ear is concerned. The verses found at the base of the basic qualities that man should possess present important dynamics about sound. Beyond being a symptom of voice being an inherent symptom, the latest discovery is pointing to the dimension of telling the apocalypse. This study tries to show in what context the hearing aid ear is expressed in the verses and its distinctive features, and its associated value, as well as its inherent value.

Key Words: Qur’an, at-tafsir, ear, sound, sense organs.

Giriş

Kur'an, insanın sahip olduğu karakteristik özelliklerden bahsetmektedir. İnsan zayıf yaratılmıştır,¹ nankördür,² acelecidir,³ tartışmaya düşkündür.⁴ Özellikler, bireysel olarak farklılık gösterse de insanoğlunun belirgin vasıfları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşkusuz insanın bir de fiziksel olarak sahip olduğu işitme, görme, konuşma gibi özellikleri söz konusudur. Bunlar için insanoğluna kulak, göz, ağız gibi nimetler verilmiştir. Ayetler, insanın sahip olduğu bu organların insan bütünlüğü içerisindeki fiziksel işlevselliğini ele almakla birlikte manevi boyutu da ihmal etmemektedir. İşitme organı kulağın ayetler bağlamında farklı yönleriyle öne çıkartıldığı görülmektedir.

1. Kulak ve Ses İfadelerinin Anlamları ve Kur'an'da Kullanımları

İşitme organı olan kulak Arapça'da "üzün" olarak ifade edilir. Kovanın kulpu, sapı için de aynı kelime kullanılır.⁵ Bu açıdan kelimenin bir bağ, birleştirici unsur olduğu görülür.⁶ Diğer yandan "kulak/üzün" sözlükte ilim sözcüğüyle ilişkilidir.⁷ Duyulanların bir bilgi olduğu dikkate alınrsa kulak ve ilim arasındaki bağlantı dikkate değerdir. Aynı kökten gelen "ezân" ise bildirmek anlamında kullanılmaktadır. Namaz için çağrı anlamında özel bir anlama sahiptir.⁸

Arapça'da "savt" olarak ifade edilen ses ise dinleyenin kulağında oluşan, beliren her bir kuvvet, işitme organı kulağın duyabildiği titreşim anlamına gelmektedir.⁹ Sözlükte şiddetli ve korkunç ses anlamındaki "es-

¹ Nisâ 4/28.

² İbrâhim 14/34; Şûrâ 42/48; Zuhruf 43/15.

³ İsrâ 17/11; Enbiyâ 21/37.

⁴ Kehf 18/54.

⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. 'Abdulhamîd Hindâvî (Beirut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2003), "e-z-n", I: 62; Ebû'l-Huseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn (Dâru'l-Fikr), "e-z-n", 1: 76

⁶ Ebû't-Tâhir Mecduddîn Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Muhammed Naîm el-Arkasûsi, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), "e-z-n", s. 1175

⁷ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa "e-z-n"*, 1: 75, 76; İsmâîl b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Lüğa ve Sihahu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1984), "e-z-n", 3: 2068; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît "e-z-n"*, s. 1175 . İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa "e-z-n"*, 1: 75, 76.

⁸ Cevherî, *es-Sihâh*, "e-z-n", 3: 2068; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît "e-z-n"*, s. 1175.

⁹ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, "s-v-t", 3: 318.

siyâh” ile birlikte zikredilen “sayha”, azap¹⁰ ve helak anlamlarında kullanılmaktadır.¹¹ Gökyüzünden inen şiddetli ve korkunç şimşek anlamındaki “sâika” ise korkunç ses¹² azap, helak edici azap, ölüm¹³ anlamlarına gelmektedir. Kıyamet vaktinin habercisi “sûr” ise boynuz, boru anlamındadır. Ölülerin ruhları için sura üflenilmesi anlamıyla öne çıkmaktadır.¹⁴ Sesin, azabı ve helakı hatırlatan bu anlamları sesi bir helak unsuru olarak beyan eden ayetlerini akla getirmektedir. Sahip olduğu bu anlamlarıyla ses, dünya hayatında bir imtihan aracı olmakla birlikte bu imtihanda başarısız olanlar için bir ceza vasıtasıdır.

Kur’an’da “kulak/üzün” ifadesi dört defa müfret, bir defa tesniye, on iki yerde de cemi’ olarak kullanılmıştır. Kısas ayeti içerisinde kulağın da kısas edileceği,¹⁵ Hz. Peygamber için kulak ithamında bulunulması ve bunlara “hayır kulağı” şeklinde cevap verilmesi¹⁶, önceki kavimlerin helakından söz edilmesinin ardından bunlardan ibret alan, dinleyen kulaklardan bahsedilmesi¹⁷, hakikate karşı duyarsız kalanların iki kulağındaki¹⁸, ve kulaklarındaki ağırlıktan ve engelden söz edilmesi¹⁹, Hz. Nuh’un daveti karşısında inkarcıların kulaklarını tıkaması²⁰, hayvanların kulakları²¹, kulakları olup da onları yaratılış amaçlarına uygun kullanmayanların bulunduğu²², putların işitme gücüne sahip kulaklarının olmaması²³, yeryüzünde dolaşıp işitecek kulaklara sahip olunması²⁴, yıldırımlardan dolayı ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkamaları²⁵, Kehf ashabının

¹⁰ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed Ezherî, *Tehzîbu'l-Lüğâ*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, (Mısır: el-Müessesetü'l-musriyyetü'l-Âmmetü li't-Te'lif ve'l-Enbâ' ve'n-Neşr, ty.), “sâha”, 7: 166.

¹¹ Ezherî, *Tehzîbu'l-Lüğâ*, “sâha”, 7: 167.

¹² Cevherî, *es-Sihâh*, s-a-g, 4: 1506.

¹³ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, “saika”, s. 900.

¹⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, “s-v-r”, 2: 716.

¹⁵ Mâide 5/45.

¹⁶ Tevbe 9/61.

¹⁷ Hâkka 69/12.

¹⁸ Lokmân 31/7.

¹⁹ En'âm 6/25; İsrâ 17/46; Kehf 18/57; Fussilet 41/5, 44.

²⁰ Nûh 71/7.

²¹ Nisâ 4/119.

²² A'râf 7/179.

²³ A'râf 7/195.

²⁴ Hac 22/46.

²⁵ Bakara 2/19.

kulaklarına perde indirilmesi²⁶ anlamındaki ayetlerde “kulak” ifadesine yer verilmektedir.

Kur’an’da ses kelimesi türevleriyle birlikte sekiz defa kullanılmıştır. Eşeklerin sesinin en çirkin ses olarak ifade edilmesi²⁷, yürüyüşte olduğu gibi ses konusunda da edepli olunması²⁸, Hz. Peygamber’e saygı gösterip sesin yükseltilmemesi²⁹, Allah Resulü’nün yanında seslerini kısınların övülmesi³⁰, kıyametin dehşetini anlatmak üzere bütün seslerin kısılması³¹, şeytanın aldaticılığı³² anlamlarındaki ayetlerde ise “ses” ifadelerine yer verildiği görülmektedir.

2. Allah’ın Yaratıcılığı ve İnsanın Sorumluluğu Bağlamında Ses ve İşitme Organı Kulak

Yüce Allah yerde ve gökte bulunan her şeyi ve elbette insanı yaratandır.³³ Ayetler, insanın yaratılış serüveninden bahsetmektedir. Anne karnında birbirini takip eden evreler ve bu esnada insanın temel donanımları söz konusu edilmektedir.³⁴ İnsana verilen kulak, göz ve kalp insanın yaratılış evrelerinin ilk merhalesinde oluşmaktadır. “*Sonra onu düzenli bir şekle sokup, içine kendi ruhundan üfürdü. Ve sizin için kulaklar, gözler ve gönüller var etti. Siz pek az şükrediyorsunuz.*” (Secde 32/9; ayrıca bkz. Mülk 67/23; Müminûn 23/78) şeklindeki ayet, bu duruma işaret etmektedir. Allah’ın insanlar için yarattığı bu organlara rağmen insan şükretmekten uzaktır: “*De ki: Ne dersiniz; eğer Allah kulaklarınızı sağlar, gözlerinizi kör eder, kalplerinizi de mühürlerse bunları size Allah'tan başka hangi tanrı geri verebilir! Bak, delilleri nasıl açıklıyoruz. Onlar hâlâ yüz çeviriyorlar!*” (En’âm 6/46) buyruğu insana verilen nimetleri hatırlatmakla birlikte verilen bu nimetlere karşılık insanın nankör tutumuna dikkatleri çekmektedir. Oysa Allah insana şükretmesi için kulak, göz ve kalbi vermiştir:

²⁶ Kehf 18/11.

²⁷ Lokmân 31/19.

²⁸ Lokmân 31/19.

²⁹ Hucurât 49/2.

³⁰ Hucurât 49/3.

³¹ Tâhâ 20/108.

³² İsrâ 17/64.

³³ En’âm 6/101; Kehf 18/51; Ankebût 29/61; Secde 32/4; Kâf 50/38; Zâriyât 51/56.

³⁴ Mü’minûn 23/14; Zümer 39/6.

“Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi” (Nahl 16/78).

İnsan kendisine verilen duyu organları sayesinde bilgi edinir. Duyu organlarından elde edilen veriler insan için bilgi kaynağıdır. Elde ettiği bilgiler ölçüsünde insanın sorumluluk alanı belirlenir. Bu açıdan duyu organları aynı zamanda insanın sorumluluğunu da belirlemektedir. “Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun? (Dolaştılar, ama ibret almadılar). Çünkü gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler (kalp gözleri) kör olur” (Hac 22/46) şeklindeki ayet duyu organlarının insana ibret alıp düşünme sorumluluğunu yüklediğini haber vermektedir.

Kur’an’da kulak, bağlı bulunduğu diğer organlarla birlikte zikredilmektedir. İnsanın ana karnındaki yaratılış sürecinden bahseden ayetlerde olduğu gibi sorumluluk bağlamında da işitme organın göz ve kalple birlikte zikredildiği görülmektedir: “Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme; çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur” (İsrâ 17/36) ayeti kulağı bağlantılı olduğu organlarla birlikte zikrederek insan bütünlüğünü önceleyen bir söylem içerisindedir. Diğer yandan ayette “görmediğini gördüm, duymadığımı duydum, deme!”³⁵ mesajı verilmekte, insanlar hakkında bilgisizce konuşmaktan kaçınılması uyarısı yapılmaktadır.³⁶ Benzer bir uyarı “İşitmedikleri halde ‘işittik’ diyenler gibi olmayın.” (Enfâl 8/21) şeklindeki ayette de yer almaktadır. Sorumluluk alanı bakımından kulak duyduklarından, göz gördüklerinden ve kalp azmettiklerinden sorumludur.³⁷

Münafıkların Hz. Peygamber’in duyduğu her şeye kolaylıkla inandığını söyleyerek onu çekiştirdiklerini haber veren³⁸ “Onlardan Peygamber’i inciten ve

³⁵ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Kahire: Dârü Hicr, 2001), 14: 594; Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer Zemaşerî, *Tefsîru’l-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fi Vucûhi’t-Te’vîl*, thk. Halîl Meymûn Şeyhâ, (Beyrut: Dârü’l-Mârifê, 2009), s. 597; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2006), 13: 77; Ebu’l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., (Kahire: Mektebetü Evlâdi’s-Şeyh li’t-Türâs, 2000), 9: 9.

³⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 14: 594, 595; Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 13: 77; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 9: 9.

³⁷ Hûd b. Muhakkem Huvvârî, *Tefsîru Kitâbillâhi’l-Azîz*, thk. Belhâc b. Saîd Şerîfî, (Beyrut: Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1990), 2: 419; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, s. 597.

³⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 11: 534, 535; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, s. 439; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 7: 225.

'O her söylenene kulak veriyor.' diyenler var. De ki: 'O sizin için hayırlı olana kulak veriyor; Allah'a inanıp müminlere güveniyor. Ve o içinizden iman edenler için bir rahmettir. Allah'ın Resulü'nü incitenler için elem verici bir azap vardır.'" (Tevbe 9/61) şeklindeki ayet Allah Resulü örneğinde bütün Müslümanlara önemli bir mesaj vermektedir: Hz. Peygamber, sadece hayrı işitip onu tasdik eder.³⁹ Doğruyu yalandan ayırt eder.⁴⁰

3. İşlevsiz Kalan, Mühür Vurulan Kulaklar

Ayetler, ilahi vahiy karşısında duyarsızlaşan insanlardan bahsetmekte; onlara verilen donanımların yaratılış amacına uygun kullanılmadığını haber vermektedir. Kendilerine verilen emri yerine getirme noktasındaki zaafıları duyu organlarındaki noksanlık olarak ifade edilmektedir. Onların bu tutumları şiddetle eleştirilmekte, hayvanların bile aşağısında oldukları beyan edilmektedir.

"(Hidayet çağrısına kulak vermeyen) kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırılar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler" (Bakara 2/171).

İlahi vahye karşı önyargılı ve olumsuz tutumları, tevhide davet edilmelerine rağmen kabul etmemeleri nedeniyle Hakk'ı inkar edenler, kendilerine bağırılmasına rağmen söyleneni akledemeyen;⁴¹ imana davet edildiğinde bir ses tınısından başka bir şey işitmeyen, çağrının zihinlerine ve basiretlerine etki etmediği hayvanlara benzetilmiştir.⁴² Buna göre çoban sürüye seslenir, hayvan bu sesi duyar, kafasını kaldırır; fakat kendisine denileni anlamaz, sonra kafasını indirir.⁴³ Sadece sesi duyar; fakat söylenileni anlamaz, akledemez.⁴⁴ Nihayetinde üç durum ortaya çıkar: Faydalı hiçbir şeyi işitmeyen sağır, anladığını ifade etmekten uzak dilsiz ve hiçbir şey görmeyen

³⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 11: 536; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 439.

⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7: 225.

⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3: 44.

⁴² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 107.

⁴³ Huvvârî, *Tefsîru Kitâbillâhî'l-Azîz*, 1: 164.

⁴⁴ Ebû Muhammed Abdu'l-Hak b. Çalib İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Er-Rahâle el-Fâruk vd., (Katar, Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2007), 1: 409; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2: 147.

kör.⁴⁵ Hz. Peygamber hidayetini delillerini kendilerine göstermekte fakat onlar bunu anlamamakta, yüz çevirmektedir.⁴⁶

Ayette kastedilenin onların putlarına seslenmeleri olduğu; putlarının hiçbir şey anlamayan hayvanlara benzetildiği de söylenmiştir.⁴⁷ Diğer yandan onların atalarına olan körü körüne bağlılıklarının ayetteki temsille ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Zira hayvanlar, çobanın sesini bir bağırtı olarak duyar; fakat bu söylenilenin ne anlam ifade ettiğini düşünmezler, akletmezler.⁴⁸ Aynı şekilde onlar da atalarını taklit edip bunların hak mı batıl mı olduğunu sorgulamamakta; zahire uyup altındaki gerçeği kavramaktan uzak durmaktadırlar.⁴⁹

A’râf 7/179. ayette kâfirlerin durumu açıkça hayvanlara benzetilmektedir, hatta onlardan daha aşağı bir konuma işaret edilmektedir: *“Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.”*

Allah’ın ayetlerini düşünmeyen O’nun birliğinin delillerini akletmeyen, peygamberlerinin açık mucizelerini saymayan kimselerin kalplerini Allah “akletmeyen” olarak tavsif etmiştir. Çünkü onlar hakikatten uzak durmuş, onu düşünmeyi terk etmiştir.⁵⁰ Bu bakımdan onların hidayeti akledecek kalpleri, hidayeti görececek gözleri ve hidayeti duyacak kulakları yoktur. Onlar itaat etme açısından hayvanlardan bile aşağıdadır.⁵¹ Çünkü hayvanlar çoban kendilerine bağıınca yahut azarlayınca ona itaat ederler. Kendilerinin yaratılış gayesine isteyerek ya da tabiatları gereği uygun davranırlar. Hayvanlar bile kendi fitratlarının gereğini yerine getirmektedir; fakat inkarcılar, bundan uzaktır. Kâfirler kulluk için yaratılmalarına rağmen buna

⁴⁵ Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabâî, *el-Mîzân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Fudayle eş-Şeyh Hüseyin, (Beyrut: Müessesetü’l-A’lemî’l-Matbûât, 1997), 1: 419, 420.

⁴⁶ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, (Tunus: Dâru Sahnûn, 1984), 2: 112.

⁴⁷ Huvvârî, *Tefsîru Kitâbillâhi’l-Azîz*, I, 164; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 107; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 147.

⁴⁸ Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm*, (Kahire: Dâru’l-Menâr, 1947), 2: 94.

⁴⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 107.

⁵⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 10: 592, 593.

⁵¹ Huvvârî, *Tefsîru Kitâbillâhi’l-Azîz*, 2: 60.

aykırı davranmaktadır.⁵² Dolayısıyla Allah'ın hidayet için sebep olarak yarattığı bu organlardan hiçbiri onlara fayda sağlamamaktadır.⁵³ Bu bakımdan onların "kör ve sağır" olarak tavsif edilmesi, söz konusu idraklerin işlevsizliğini ifade etmektedir.⁵⁴

Hac 22/46. ayette duyu organlarının işlevsiz kalmasındaki gerçek sebep açıkça ortaya konulmaktadır: "Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki olanların akledecek kalpleri, işitecek kulakları olsun. Gerçek şudur ki, gözler kör olmaz, fakat asıl göğüslerin içindeki kalpler kör olur."

Ayette ifade edildiği üzere onların gözlerinden kaynaklı bir körlükleri yoktur, onların hakkı görüp tanımlarını engelleyen kalplerindeki körlüktür.⁵⁵ basiret körlüğüdür.⁵⁶ Müşrikler yeryüzünde dolaşp kâfir kardeşlerinin akibetini düşünselerdi gerçekten akleden kalpleri, işiten kulakları olsaydı tevbe ederlerdi. Onların bu hale gelmesinde kalpleri etkilidir.⁵⁷

Kur'an ayetleri kulakların işlevsizliğini "sağırılık" şeklinde ifade ettiği gibi kimi zaman da kulaklara vurulan "mühür"den bahsetmektedir: "Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde perdeler vardır. Büyük azap onlar içindir" (Bakara 2/7).

Mühürleme, bir şeye hiçbir şey girmesin ve ondan da bir şey çıkmasını diye yapılır.⁵⁸ Kalbin mühürlenmesi, zarfın mühürlenmesi gibidir. Kulak ise bir kapıya benzer. Kulağın mühürlenmesi kapının mühürlenmesine benzemektedir.⁵⁹

Allah'ın kalp, kulak ve göze ayetlerde birlikte yer vermesi dikkat çekicidir. Kulak, göz ve kalp ilmin yoludur.⁶⁰ Kulak ve göz kalp için malzeme toplamaktadır. Kalp ve gözün mühürlenmesi ve perdelenmesi artık kalpten

⁵² Zemahşeri, *el-Keşşâf*, s. 397; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 6: 459, 460.

⁵³ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 6: 459.

⁵⁴ İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, 4: 94.

⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 16: 595.

⁵⁶ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 10: 80.

⁵⁷ Huvvârî, *Tefsîru Kitâbillâhi'l-Azîz*, 3: 121.

⁵⁸ Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî -Meâlimu't-Tenzîl-*, (Riyad: Dâru Tayyibe, 1409h.), 1: 65; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, s. 41.

⁵⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat Dağıtım, 1979), s. 214.

⁶⁰ Ebû Ali el-Fazl b. Hasen b. El-Fazl Tabersî, *Mecmau'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Ulûm, 2005), 1: 97.

tamamen ümit kesildiğini göstermektedir. Eğer kulak ve göz mühürlenip perdelenmemişse kalp için hala ümit var demektir.⁶¹

Ayetteki mühürleme yahut perdeleme ifadelerinin mecazi bir anlamının olduğu açıktır. Hakka karşı inatçı tutumları, yüz çevirip kibirlenmeleri nedeniyle inkârcıların kalplerine iman girememektedir.⁶² Küfür onların kalplerinde yer edinmiş ve artık anlamayan, görmeyen, duymayan hale gelmişlerdir.⁶³ Dolayısıyla, kişi düşünmeyi, derinlemesine tefekkürü terk edince kalbi mühürlenir; hak ve adaletli sözleri dinlemezse kulaklarının üzerinde bir ağırlık konur. Gözleri, eğer kendisine ve Allah’ın yarattıklarına bakmaz, onlardaki değişimi gözetlemezse gözlerine perde indirilir. Bu böyle devam eder, gider.⁶⁴

Hac 22/46. ayette yer alan “sem’a” ifadesi mastar olarak gelmekte;⁶⁵ işitme yerini ifade etmektedir.⁶⁶ Aynı zamanda ayette “sem’a” şeklinde müfret kullanım söz konusudur. “Sem’a” müfret kullanılırken, kendisinden önce ve sonra bulunan ifadeler çoğul kullanılmıştır. Bu durum onun da cemisinin kastedildiğini göstermektedir.⁶⁷ Diğer yandan “sem’a”nın tekil gelmesi, bunun cinse işaret eden yönü itibarıyla, mastar olarak kullanılmasıyla ilgilidir.⁶⁸ Ayrıca düşünme açısından kalbin pek çok yolunun olması, gözlerin de görülen şeyleri algılamada farklılık gösterebilmesi; fakat işitmenin işitme açısından eşit olması durumu dile getirilmektedir. Buna göre kulak sadece sesi kavrar ve algılar; yorum ve değerlendirmeyi akıl yapar. Kulak bir değerlendirme merkezi değildir; değerlendirmeyi yapacak olan akıldır. Üzerinde değerlendirme ve akletmeyi aklın yapması nedeniyle işitilen şey tek bir işitme ile gerçekleşmekte; farklılık olmamaktadır.⁶⁹ İmanda, dinde kalbe ve

⁶¹ M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 1: 32.

⁶² İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, 1: 113; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 41.

⁶³ Tabersî, *Mecmau’l-Beyân*, 1: 96, 97.

⁶⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâturîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne-Tefsîru’l-Mâturîdî-*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2005), 1: 377.

⁶⁵ Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavî*, 1: 65; Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 1: 289.

⁶⁶ Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavî*, 1: 45; İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, 1: 113; Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 1: 289, 290.

⁶⁷ Ebû Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer Râzî, *Tefsîru’l-Fahrî-r-Râzî, -Tefsîru’l-Kebîr Mefâtihu’l-Çayb-*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981), 2: 59.

⁶⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 1: 255.

⁶⁹ Reşid Rızâ, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm*, 1: 144; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 1: 256.

görmeye dayalı yolların, ayetlerin pek çok olması; duymaya dayalı olarak ise sadece nübüvvet merkezinin, tek yolun kullanılması bu konuyla ilgili değerlendirmeler arasındadır.⁷⁰

Sözü edilen ayette duyma, görmeden önce zikredilmektedir.⁷¹ Buradan hareketle iki duyu arasında kıyas yapılmaktadır. Duymanın görmeye öncelendiğini söyleyenlere göre peygamberliğin şartı görmek değil duymaktır. Sağır peygamber yok, ama sonradan kör olanlar vardır. Duymak bilgilerle birlikte aklın tamamlanmasının yoludur. Ayrıca duymak yoksa konuşma da söz konusu olamaz. Kulaklar altı yönden gelenleri ayrıca karanlık ve aydınlıkta olanları duyar, oysa gözler sadece karşıda olanı ve ancak bir ışık marifetiyle görebilir. Diğer taraftan kulaklar ancak sesler ve konuşulanları duyar. Gözlerle ise cisimler, renkler her şey idrak edilir. Gözlerle daha çok şey idrak edildiği için o daha üstündür, görme duyusu şerefli dir. Bununla birlikte görmek için nura ihtiyaç vardır, işitmek için ise havaya.⁷²

Kur'an'da kimi yerlerde hidayet ve dalalet, iyilik ve kötülük, mühürleme ve perdeleme ifadelerinin Allah'a atıfla kullanıldığı görülmektedir. Yüce Allah'ın kulların irade ve etkileri olmaksızın bu eylemleri onlara işletmesi ve onları da bundan dolayı sorumlu tutması düşünülemez. Dolayısıyla kulların fiilleri konusunda hem yaratılmış/kul boyutu hem de Yaratan boyutu olduğu unutulmamalıdır.⁷³ Onların Hakk'a karşı kalplerinin ve kulaklarının mühürlenmesi, Hakk'ı kabul edememelerinin nedeni değil; inat ve ısrarla Hakk'ı reddetmelerinin sonucudur. Bir tabiat kanunu ve aynı zamanda Allah'ın kanunu olarak bir kimsenin bir konuya önyargılı yaklaşması, tarafsızlığını yitirmesi neticesinde o konuyu değerlendirme şekli elbette kalpleri, kulakları mühürlenmiş, gözleri perdeli bir şekilde olacaktır. Ayette bu kanuna işaret edilmekte; ilgili meseleler Allah'a atfedilmektedir.⁷⁴ Allah'ın onları mühürlemesi ve perdelemesi; onları

⁷⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, s. 213.

⁷¹ Ayrıca bk. En'âm 6/46; Nahl 16/78.

⁷² Râzî, *Tefsîru'l-Fahrî'r-Râzî*, 2: 59; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1: 289.

⁷³ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), 2006), 1: 76.

⁷⁴ Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, trc. Muhammed Han Kayanî vd., (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 1: 51.

küfre zorlaması ve buna mecbur bırakması anlamında değil; onların küfür üzere ısrar etmeleri ve onlardan başka bir şeyin beklenmemesi anlamındadır. Bu, Allah’ın bir sünnetidir. Kötülük ve günah içlerine kadar işlemiş olanların başka türlü davranmaları söz konusu olamaz.⁷⁵

Kur’an’da kalplerin mühürlenmesinin sebepleri belirtilmektedir. Hiçbir delilleri olmaksızın Allah’ın ayetleri hakkında mücadeleye girişmeleri,⁷⁶ kendi arzularını ilah edinmeleri⁷⁷ ve kendilerine gönderilen açık mucizelere rağmen peygamberleri reddetmeleri⁷⁸ sebebiyle Allah’ın onların kalplerini mühürlediğinden söz edilmektedir.

Kulaklara sağırılık indirildiğini beyan eden bir başka ayette söz konusu kimselerin durumu açıkça gözler önüne serilir: *“Rabbinin ayetleriyle nasihat edilip de onlardan yüz çeviren ve daha önce işlediği günahları unutandan daha zalim kim olabilir? Biz onların kalpleri üzerine (Kur’an’ı) anlamalarına engel olan bir ağırlık, kulaklarına da sağırılık verdik. Ey Muhammed! Sen onları doğru yola çağırırsan da onlar asla hidayete ermezler”* (Kehf 18/57).

Ayette belirtildiği üzere kendisine tebliğ edilen ilahi öğütler karşısında yüz çevirip, inatla, düşünmeden ondan uzaklaşan kimselerin kalplerine ağırlık, kulaklarına sağırılık verilmiştir. Söz konusu edilen kimseler inat ve ısrarla delillere ve ayetlere sırt çevirmektedir.⁷⁹ Diğer yandan bu ayette Allah’ın Resulü’ne yönelik bir uyarı vardır.⁸⁰ Şöyle bir mana verilebilir: *“Ey Muhammed sen bu yüz çevirenleri Allah’ın ayetlerine, hakka ve imana davet etsen de onlar asla hakka yönelmeyecekler; davet ettiğin şeye asla iman etmeyecekler. Zira Allah onların kalplerine, kulaklarına ve gözlerine mühür vurmuştur.”*⁸¹ Allah’ın iman etmeyeceklerini bildiği bu kimseler asla iman etmeyecektir.⁸²

⁷⁵ Reşid Rızâ, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm*, 1: 143.

⁷⁶ Mü’min 40/35.

⁷⁷ Câsiye 45/23.

⁷⁸ Yûnus 10/74.

⁷⁹ Mâturidî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, 7: 188.

⁸⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 623.

⁸¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 15: 304.

⁸² Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavî*, 5: 183.

Hidayet, hakikate kulak vermek ve kalbin bu yöne yönelmesi ile olur. Eğer bir kilit ve ağırlık söz konusuysa ilim yolları ve elbette hidayet yolları kapanmış demektir. Bu bakımdan kalp, kulak ve diğer azaların emredilene ve yaratılış gayesine uygun olarak kullanılması, onlardan istifade edilmesi gerekmektedir.⁸³

“Onlardan seni dinleyenler vardır; oysa biz, onu kavrayıp anlamalarına (bir engel olarak) kalpleri üzerine kat kat örtüler ve kulaklarında bir ağırlık kıldık. Onlar, hangi ‘apaçık-belgeyi’ görseler, yine ona inanmazlar. Öyle ki, o inkâr etmekte olanlar, sana geldiklerinde, seninle tartışmaya girerek: ‘Bu, öncekilerin uydurma masallarından başka bir şey değildir.’ derler” (En’âm 7/25) şeklindeki ilahi buyrukta da kulakları işlevsiz kalanların durumu beyan edilmektedir. Hz. Peygamber’in muhatapları içerisinde putları Allah’a ortak koşan, Kur’an’ı, tevhidi, emir ve yasağı dinleyen fakat bu söylenenleri anlamayan ve akletmeyen kimseler olduğu belirtilmektedir. Zira onlar Allah’ın açık delillerini anlamak için dinlemiyorlar. Onlar sadece Hz. Peygamber’in sesini, okuyuşunu dinliyorlar.⁸⁴ Bundan dolayı onların hidayete karşı sağır kalmaları söz konusu.⁸⁵ Onların ilahi buyruk karşısındaki sağır tutumlarının bir cezası olarak kalplerine perdeler indirilmiştir. Burada “onlar duymazlar, anlamazlar” manasında değil de “onlar hakka boyun eğip faydalanmadıkları için işitmezler” anlamı vardır. Söz konusu vaziyetleri sebebiyle onlar işitmez, anlamaz konumundadırlar.⁸⁶

“Allah onlarda bir hayır görseydi elbette onlara işittirirdi. Fakat işittirseydi bile yine onlar yüz çevirerek dönerlerdi” (Enfâl 8/23) ayetinde onların bütün ayetleri görmeleri halinde yine de iman etmeyecekleri beyan edilmektedir. Allah Teâlâ onların inadından söz etmektedir. Onlar delilsiz yere Hakk’ı inkâr etmektedir.⁸⁷ Dolayısıyla ayette iman etmemeleri sebebiyle bir kınama söz konusudur. Bir alıkoyma, engelleme bulunmamaktadır. Eğer öyle olsaydı onlar kınanamaz, mazur kabul edilirdi.⁸⁸ Bu açıdan Allah’ın ayet içerisinde “kulakları üzerine bir ağırlık kıldık” şeklindeki buyruğunda fiilleri kendi

⁸³ Muhammed Mütevelli Şa’râvî, *Tefsîru’ş-Şa’râvî*, (Mısır: İdâratü’l-Kütübî’l-Mektebe, 1991),14: 8944, 8945.

⁸⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 9: 196, 197.

⁸⁵ Huvvârî, *Tefsîru Kitâbillâhî’l-Azîz*, 1: 520.

⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 8: 344.

⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 8: 345.

⁸⁸ Râzî, *Tefsîru’l-Fahri’r-Râzî*, 12: 196.

üzerinde atfetmiş olması onların bu konuda mecbur oldukları anlamını ifade etmemektedir.⁸⁹

Muhatapların İlahi vahiy karşısındaki inatçı tutumlarını bazen açıkça kendilerinin ifade ettiği görülmektedir: “*Ve dediler ki: Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır. Kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir perde bulunmaktadır. Onun için sen (istediğini) yap, biz de yapmaktayız*” (Fussilet 41/5)!

İlahi vahiy karşısındaki umursamaz tutumları,⁹⁰ imana yanaşmamaları,⁹¹ kendilerine yapılan uyarıdan yüz çevirmeleri,⁹² tevhide davet edilmelerine rağmen nefretle kaçıp uzaklaşmaları⁹³ onların kulaklarının sağırlaştırılması bağlamında dile getirilen hususlardır. Aslında Hz. Nuh’un, kavminin durumunu anlatan şu veciz ifadesi kulakları işlevsiz hale getiren kişilerin kendisi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır: “*Ben onları senin başışlaman için her davet ettiğimde, onlar parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, ısrar ettiler, kibirlendikçe kibirlendiler*” (Nûh 71/7).

4. Edep Sınırları İçerisinde Ses

“*Yürüyüşünde tabî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir*” (Lokmân 31/19) şeklindeki ayetin yer aldığı Lokmân suresi, içerisinde pek çok ahlaki ilke barındırmaktadır. Bunlardan biri de yürüme ve konuşma esnasında yapılması ve uzak durulması gereken hareketlerdir. İlgili ayet, yürürken olduğu gibi konuşurken de bir itidalden söz etmekte; eşeklerin sesini dile getirmektedir.

Söz konusu ayette öncelikle yürüyüşte mutedil olma emredilmektedir.⁹⁴ Ne hızlı ne de yavaş olmak,⁹⁵ ikisinin ortası bir seyir,⁹⁶ tabii bir yol tutmak

⁸⁹ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, s. 323.

⁹⁰ Lokmân 31/7.

⁹¹ Fussilet 41/44.

⁹² Kehf 18/57.

⁹³ İsrâ 17/46.

⁹⁴ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, s. 837.

⁹⁵ Beğavi, *Tefsîru'l-Beğavî*, 6: 289; Muhammed b. Muhammed el-İmâdi Ebussuûd, *Tefsîru Ebi's-Suûd - İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, ty.) 7: 73.

⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 16: 483; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 11: 58

kastedilmektedir.⁹⁷ Diğer yandan yürüyüşte tevazu da önemlidir. Kibirlenip büyülenmeden,⁹⁸ vakar ve sükûnetle yürümek,⁹⁹ yürüyüşün ne kibir ne de tevazu gösterisine çevrilmemesi istenmektedir.¹⁰⁰

Yürüyüş konusunda emredilen vakarlı ve mutedil tutum ses konusunda da aranmaktadır. Ayette “Sesini kıs!” şeklinde gelen emir, gereksiz yere sesin yükseltilmemesi, ihtiyaç duyulan seviyede tutulması konusunda önemli bir uyarıdır.¹⁰¹ Zira gereksiz yere yükseltelen ses, muhataba eziyet vermektedir.¹⁰²

Ses konusunda önemli bir uyarı da eşeğin sesine benzeme endişesidir. Bu benzetmenin zem/ kötüleme üslubunda yer aldığı açıktır.¹⁰³ Eşeğin sesinin örnekleme babında kullanılması, sesin yükseltilmesi konusunda caydırıcı bir uyarı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁴ Zira eşeğin sesi kötü ve kaba bir ses olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁵ Bu şekilde insanın sesi, beşerin sesinden uzaklaşıp hayvan sesine benzemektedir.¹⁰⁶

Araplarda eşeğin adının bile zikredilmesinin hoş görülmemesi, ondan “uzun kulaklı” diye bahsedilmesi, onun kötü ahlakı temsilen zikredilmesi, eşeğe binmenin zillet olarak kabul edilmesi söz konusuydu.¹⁰⁷ Bu itibarla eşek, pek muteber görülmemen, Arapların duymaları halinde pek hoşnut olmadıkları bir hayvandı.¹⁰⁸ İstenmeyen ve nefret edilen eşeğin anırmasının bu konuda temsilen kullanılması dikkat çekicidir. Bu benzetme, muhatapları sakındırma konusunda caydırıcı bir temsil olması ve aynı zamanda eşeğin bu şekildeki davranışı sebebiyle insanlar arasındaki sevimsizliğini göstermesi

⁹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 21: 168

⁹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18: 563; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib Mâverdî, *en-Nuketü ve'l-Uyûn - Tefsîru'l-Mâverdî-*, thk. Es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdîrrahman, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.), 4: 340; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 11: 57.

⁹⁹ Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, 6: 289.

¹⁰⁰ Ahmed Mustafa Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, (Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhü, 1946), 21: 86.

¹⁰¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18: 564 Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, 8: 88; Mâverdî, *en-Nuketü ve'l-Uyûn*, 4: 341; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 11: 58.

¹⁰² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 16: 483.

¹⁰³ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 16: 483; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 11: 58.

¹⁰⁴ Ebussuûd, *Tefsîru Ebi's-Suûd*, 7: 73.

¹⁰⁵ Mâverdî, *en-Nuketü ve'l-Uyûn*, 4: 341; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 16: 483.

¹⁰⁶ İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecfz*, 7: 53.

¹⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 16: 484.

¹⁰⁸ Mâverdî, *en-Nuketü ve'l-Uyûn*, 4: 341.

bakımından önemlidir.¹⁰⁹ Diğer yandan ayette eşeğin kendisinin açıkça kötülenmediğine de dikkat çekilmektedir. Hatta eşek öyle bir hayvan ki ağır yükleri taşır, insanların pek çok işini kolaylaştırır. Burada kötülünen husus, insanların sesinin eşeğin sesine benzemesidir.¹¹⁰ Eşeğin yüksek frekanslı sesinin insana yakışmayışıdır.

Ses konusunda nüzul vasatında hâkim olan gelenek daha çok yüksek sesle bağırmanın bir övünç sayılması şeklindeydi. Kimin sesi çok çıkarsa o daha izzetli kabul edilirdi; sesi kısık olanın zilletle olduğu düşünülürdü. Allah Teâlâ, bu cahilî âdeti kaldırmıştır.¹¹¹ Bu ayetle Allah, eğer sesin yüksekliğinin saygıya değer bir duruma işaret ettiği kabul edilirse eşeklerin bu vaziyetleriyle bunu hak ettiklerini; oysa durumun böyle olmadığını beyan etmektedir.¹¹² Zira eşek, gereksiz yere ihtiyaçtan fazla sesini yükseltmekte, bağırılmaktadır. Bu şekilde davrananlar eşeğin haline benzetilmektedir.¹¹³ Eşeğin birden bire bağırması insanları rahatsız eder. Kur’an’ın ortaya koyduğu ahlaki meziyette insanları rahatsız etmeyecek bir tavrın geliştirilmesi istenir ki bu da sesin anlamsız yere yükseltilmemesi, orta yolun tutulmasıdır.¹¹⁴

Tabiatta daha çirkin ve nefret edilen sesler varken Allah Teâlâ’nın neden eşeğin sesini örnek gösterdiği konusunda Müfessir Râzî, şunları kaydeder: “Testerinin dağlanması, demirle bakırın kesilmesi gibi eylemlerde çıkan sesler daha nefret edilen olabilir. Fakat bu eylemlerden çıkan seslerin bir amacı var. Fakat eşek, yüklerin altında kalır, sesi çıkmaz. Hiç sebep yokken bağırmaya başlar. Sebepsiz ve gayesizce çıkan eşeğin sesi misal olarak verilmekte, en çirkin ses olarak beyan edilmektedir.”¹¹⁵

Sesin sahip olması gereken niteliklerden biri de muhatabın konumuna uygun şekilde bir ses tonunun belirlenmesidir: “Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber’in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırduğunuz gibi,

¹⁰⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 838.

¹¹⁰ Şa’râvî, *Tefsîru’ş-Şa’râvî*, 19: 11677.

¹¹¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 16: 484, 485.

¹¹² Mâverîdî, *en-Nuketü ve’l-Uyûn*, 4: 341.

¹¹³ Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 21: 87.

¹¹⁴ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, 8: 308; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, ty.), 7: 70.

¹¹⁵ Râzî, *Tefsîru’l-Fahri’r-Râzî*, 25: 152.

Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider. Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısarlar, Allah'ın, gönüllerini takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınma) konusunda sınıdığı kimselerdir. Onlar için bir başışlanma ve büyük bir mükâfat vardır" (Hucurât 49/2, 3).

Gerek savaş gerekse dini konularda¹¹⁶ Allah Resulü bir hüküm vermeden önce acele edilmemesi, Allah ve Resulü'nün hükmüne aykırı karar verilmemesi gerektiği¹¹⁷ uyarısında bulunan ayetlerden sonra Hz. Peygamber'e hitaben konuşmaların onun konumuna ve risalet vazifesine uygun bir edeple, yumuşak bir üslupla olması gerektiği beyan edilmektedir.¹¹⁸ Konuşulduğu zaman ses tonunun yüksekliği Allah Resulü'nün sesinden daha yukarıda olmayacaktır.¹¹⁹ Esasında bu şer'î edebî bir gereğidir.¹²⁰

Hucurât suresine adını veren "odaların dışından seslenenlerden" bahseden ayette ise "Odaların dışından sana seslenenlerin çoğu akletmeyen kimselerdir. Sen yanlarına çıkıncaya kadar sabredip bekleselerdi, elbette kendileri için daha iyi olacaktı. Yine de Allah çok başışlayıcı, çok esirgeyicidir" (Hucurât 49/4, 5). buyrulmaktadır. Rivayetlerde odaların dışından "Ey Muhammed, yanımıza çık!" diye seslenen bedevilerden bahsedilmektedir.¹²¹ Hz. Peygamber'in konumuna layık olmayan bu üslubun ayette reddedildiği görülür.

Anne ve baba haklarından bahseden ayet içerisinde de onlarla konuşurken sese dikkat edilmesi yönünde emirlerin yer aldığı görülmektedir: "Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle" (İsrâ 20/23).

Kur'an okunduğu zaman onu dinleme adabından bahseden "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nail olasınız" (A'râf 7/204) ayeti de edep konusunu rahmetle ilişkilendirmektedir. Bir önceki ayette Kur'an'ın insanlar için hidayet kaynağı ve rahmet olduğu

¹¹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1031

¹¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 21: 335; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 13: 137.

¹¹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21: 338; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1032.

¹¹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1031.

¹²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 13: 136, 138.

¹²¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21: 345; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 1035; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 13: 143.

belirtilmektedir. Kur’an’ın bir hidayet ve rahmet olabilmesi için ayetlerinin düşünülmesi, öğütlerinden ibret alınması gerekir. Bu ise derinlemesine düşünmeyle mümkün olur. Ayette ifade edilen rahmet, böylesi bir dinlemenin devamında öğüt almak, ayetlerde belirtilen hususlarla amel etmek hususiyetiyle birlikte değerlendirilmelidir.¹²²

Kur’an’da muhatabın konumuna uygun olarak ses tonunun belirlenmesi konusunda üç önemli ilke üzerinde durulduğu görülmektedir. 1. Edep 2. Takva (sakinme) 3. Gözetilen hak. Esasında bu ilkeler pek çok konuda karşımıza çıkan, bize ilkeli bir hayatın yolunu açan prensiplerdir.¹²³

5. Sesle Helak ve Kıyamet Alameti Olarak Ses

Kur’an’da farklı helak biçimlerinden söz eden “Nitekim, onlardan her birini günahı sebebiyle cezalandırdık. Kiminin üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyor, asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı” (Ankebût 29/40). şeklindeki ayet, sesin bir helak çeşidi olduğunu beyan etmektedir.

Kendilerine korkunç ses gönderilen kimselerin Salih’in kavmi Semud¹²⁴ yahut Şuayb peygamberin kavmi Medyen halkı¹²⁵ olduğu şeklinde görüşler mevcuttur. Söz konusu kimseler inkârları ve azgınlıkları, peygamberi ve iman edenleri yurtlarından çıkartmakla tehdit etmeleri nedeniyle ilahi azaba çarptırıldılar. Onlara sesleri ve hareketleri kesen bir çılgılık gönderildi.¹²⁶

Bir helak çeşidi olarak sesin, psikolojik olarak inkârcılarda dayanılması mümkün olmayacak bir korku ve endişe meydana getireceği muhakkaktır. Kur’an, insanın vahye muhatap olan işitme duyusunu bu dünyada yaratılış amacına uygun olarak kullanmamasının karşılığı olan cezayı ahirette yine söz konusu duyusu vasıtasıyla vermektedir.¹²⁷

¹²² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 10: 658; Mâturîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, 5: 125, 126.

¹²³ Necati Kara, *Bir İletişim Aracı Olarak Kur’an’da Beden Dili*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), s. 374.

¹²⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18: 401.

¹²⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18: 401; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 819.

¹²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 10: 511.

¹²⁷ İskender Şahin, “Kur’an’da İşitme/ Sem’ Olgusu”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18:2 (2013), s. 102.

Bir başka ayette ise korkunç sesin insanlar üzerindeki etkisinden bahsedilmektedir: *“Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı ve yurtlarında diz üstü çökekaldılar”* (Hûd 11/67). Salih Peygamber’in kavmi, kendilerine gönderilen deveyi boğazlayıp Allah’ı inkâr etmelerinden dolayı “sayha” ile cezalandırılmıştır. Ayette “sayha” olarak ifade edilen bu helakin yeryüzü ve gökyüzündeki bütün seslerin birleşimi olduğu; böylece onların kalplerinin korkuyla dolup öldükleri belirtilmektedir.¹²⁸ Söz konusu cezanın yıldırım¹²⁹ olduğu da dile getirilmektedir.

Salih Peygamber’in kavminin helak edilmesiyle ilgili bir başka ayette ise *“Nitekim, vukuu kaçınılmaz olan korkunç bir ses yakalayverdi onları! Kendilerini hemen sel süprüntüsüne çevirdik. Zalimler topluluğunun canı cehenneme!”* (Mü’minûn 23/41) buyrulmaktadır. Rüzgarla birlikte gelen çığlıktan söz edilmektedir.¹³⁰ Bu şekilde azabın şiddetiyle insanların hemen ölüvermesinden söz edilmektedir.¹³¹

Lut Peygamber’in kavminin yüksek ses azabıyla yani sayha ile helak edildiğini¹³² beyan eden ayet şöyledir: *“Güneş doğarken onları o korkunç ses yakaladı”* (Hicr 15/73). Böylece hakikatin sesine karşı tavır alan ve onu susturmaya çalışanların sesleri kesilm,ş ve sesle helak edilmişlerdir.

Bazı kavimler için söz konusu olan sesle helakin kıyamet sahnesini tasvir eden ilahi buyruklarda da yer aldığı görülmektedir: *“Bunlar da ancak, bir an gecikmesi olmayan korkunç bir ses (sayha) beklemektirler”* (Sâd 38/15) şeklindeki ayette kıyamet nefhasından, surun üfürülmesinden söz edilmektedir.¹³³ Ayetin bağlamında daha önce gönderilen peygamberleri yalanlayan ve Hakk’ı inkâr edenlerden bahsedilmekte; onlarla aynı yolu tutan müşriklere yer verilmektedir. Bunların inkarcı tavırlarına karşılık kıyamet

¹²⁸ İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, 4: 604; Râzî, *Tefsîru’l-Fahri’r-Râzî*, 18: 22; Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 11: 156.

¹²⁹ Râzî, *Tefsîru’l-Fahri’r-Râzî*, 18: 22.

¹³⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 15: 44.

¹³¹ Râzî, *Tefsîru’l-Fahri’r-Râzî*, 23: 100.

¹³² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 14: 91, 93; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, s. 564.

¹³³ İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, 7: 528; Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 18: 140.

hatırlatılarak korkunç sesle uyarıda bulunmaktadır . Ayette ifade edilen sayhanın sura ilk üfleme olduğu¹³⁴ belirtilmektedir.

“Kulakları çağır eden o ses (sâhha) geldiğinde, işte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır” (Abese 80/33-36). buyruğunda kıyametin isimlerinden biri olan sâhha’dan bahsedildiği,¹³⁵ görülür. Bu şekilde kendisiyle kıyametin kopacağı, öldükten sonra dirilişin gerçekleşeceği sura son üflemenin kastedildiği belirtilmektedir.¹³⁶

Kıyametin kopuşu esnasında sura üflenmesinden bahseden ayetlerin yanı sıra seslerin kesileceğinden de bahsedilmektedir. *“O gün insanlar, davetçiye (İsrafil'e) uyacaklar. Ona karşı yan çizmek yoktur. Artık, çok esirgeyici Allah hürmetine sesler kısılmıştır. Bu yüzden, fısıltıdan başka bir ses işitemezsin”* (Tâhâ 20/108). buyrulurak kıyamet günü İsrafil’in seslenişinin duyulacağı¹³⁷ haber verilmektedir. Ayak sesi,¹³⁸ fısıltı¹³⁹ yahut dudakların hareketinden¹⁴⁰ başka bir sesin duyulmayacağı bildirilmektedir. Kıyamet günü bütün sesler korkup susacaktır.¹⁴¹ Böylelikle o seslerin sahipleri Allah’a boyun eğecektir.¹⁴²

Ayetlerde iman etmeyenlerin kulaklarının ahirette onların aleyhinde şahitlik edeceği vurgulanmaktadır: *“Nihayet cehenneme vardıklarında, kulakları, gözleri ve derileri, yapmış oldukları işler hakkında, kendileri aleyhine şahitlik ederler”* (Fussilet 41/20). Vahye muhatap insanlara vahyi anlayıp kavrayacak duyu organları bahşeden Yüce Allah, verdiği bu nimetleri İlahi irade doğrultusunda kullanmayanları uyarılmaktadır. Verilen bütün nimetler insanların aleyhine şahitlik edebilir. İnsan bu bilinçle hareket etmeli ve ahiretteki azabın

¹³⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20: 33, 34 Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, 26: 182; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 12: 77.

¹³⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24: 124.

¹³⁶ Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, 31: 64; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 22: 88.

¹³⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 14: 139.

¹³⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 16: 168, 169, 170; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 14: 139; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 9: 368.

¹³⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 16: 169; Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, 22: 118; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 14: 139; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 9: 368.

¹⁴⁰ Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, 22: 118.

¹⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 16: 168; Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, 5: 295; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 139; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 9: 368.

¹⁴² Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, 5: 295.

temelinde yatan sebebin dünyadayken hakikate kulak vermemek olduğunu bilmelidir.¹⁴³

Sonuç

Bu çalışmada Kur'an'da kulak ve ses ifadelerinin yer aldığı ayetlerin değerlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Ayetlerde işitme organı kulağın söylenileni duyma anlamının yanı sıra söylenileni anlama ve sözün ortaya koyduğu hakikate uygun davranma anlamıyla birlikte yer aldığı görülür. Bu anlamıyla kulak, diğer önemli duyu organları ve insanın temel organı olan kalple birlikte zikredilir. Kulağın insana verilen ilk ve önemli organlar içinde sayılması ve sorumluluğuna atıfta bulunulması dikkat çekicidir. Yaratılış amacına uygun kullanılmayan diğer organlar gibi kulağın da işlevsiz kaldığının vurgulanması, insanı insan yapan unsurların esas gayeye hizmet ettikleri müddetçe bir anlam ifade edeceklerini açıkça ortaya koymaktadır. Diğer yandan kulağın işlevselliği açısından sesin sahip olması gereken birtakım nitelikler de söz konusudur. Edep konusu bağlamında ele alınabilecek bu hususlar bizlere önemli mesajlar vermektedir. Her konuda olduğu gibi itidalin ses konusunda da bir ilke olarak benimsenmesi gerektiğini beyan eden ayet, İslam'ın ses meselesindeki hassasiyetini vurgulamaktadır. Ayrıca sesin kavimlerin helakında yıkıcı bir unsur olarak kullanılması, kıyametin kopuşunu anlatan ayet bölümlerinde sesle ilgili olayların da sürece dâhil olduğunun beyan edilmesi, sesin farklı bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsana sunulan en önemli nimetlerden birisi hiç kuşkusuz kulak ve işitmedir. İnsanın anlama serüveninde kulak, iç alemde dış aleme ve dış alemde iç aleme açılan bir kapıdır. Onun kapalı olması, anlama ile ilgili pek çok problemin ortaya çıkması demektir. Bu çerçeveden baktığımızda Kur'an bize, insanda mevcut olan işitme yetisinin basitlikten uzak, vasıflı ve kıymetli bir özellik olduğunu beyan eder. İnsan onu yerli yerinde gerektiği şekilde kullanırsa Allah'ın kelamına muhatap olur ve O'nun işaretlerini anlar ve kavrar.¹⁴⁴ Aksi takdirde yaratılış amacına ve İlahi iradeye uygun kullanmadığı

¹⁴³ Şahin, "Kur'an'da İşitme/ Sem' Olgusu", s. 102

¹⁴⁴ Şahin, "Kur'an'da İşitme/ Sem' Olgusu", s. 105

bu değerli organı ahirette aleyhine şahitlik eder. Dünya hayatında kulak vermediği hakikat sesi, ahirette kendisi için bir azap olur.

Kaynakça

- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*. 12 cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ty.
- Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud, *Tefsîru’l-Beğavî -Meâlimu’t-Tenzîl*-thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum’a Damîriyye, Süleyman Müslim el-Harş. 8 cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, Riyad, 1409h.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu’l-Lüğâ ve Sihahu’l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. 7 cilt. Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1984
- Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *Tefsîru Ebissuûd -İrşâdü’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâya’l-Kur’âni’l-Kerîm*. 9 cilt. Beyrut: İhyâu’t-Türâsi’l-Arabî, ty.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu’l-Lüğâ*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 15 cilt. Mısır: el-Müessetü’l-Mısriyyetü’l-Âmmetü li’t-Te’lif ve’l-Enbâ’ ve’n-Neşr, ty.
- Fîrûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Mecduddîn, *el-Kâmûsu’l-Muhît*. thk. Muhammed Naîm el-Arkasûsî. Beyrut: Müessetü’r-Risâle, 2005
- Halîl b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*. thk. ‘Abdulhamîd Hindâvî. 4 cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubî’l-İlmiyye, 2003.
- Huvvârî, Hûd b. Muhakkem, *Tefsîru Kitâbillâhi’l-Azîz*. thk. Belhâc b. Saîd Şerîfî. 4 cilt. Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1. Baskı, 1990.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîru ve’t-Tenvîr*. 30 cilt. Tunus: Dâr-u Sahnûn, 1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdu’l-Hak b. Ğâlib, *El-Muharraru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz*. thk. Er-Rahâle el-Fâruk, Abdullah b. İbrahim el-Efsârî, es-Seyyid Abdulâli es-Seyyid İbrahim, Muhammed eş-Şâfî es-Sâdık el-Anânî. 8 cilt. Katar: Vizâretü’l-Evkâf ve’s-Şuûni’l-İslâmiyye, 2. baskı, 2007.

- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 cilt. Dâru'l-Fikr, ty.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed, Muhammed es-Seyyid Reşâd, Muhammed Fazlu'l-Acmâî, Alî Ahmed Abdulbâkî, Hasen Abbâs Kutub. 15 cilt. Kahire: Mektebetü Evlâdî's-Şeyh li't-Türâs, 1. Baskı, 2000.
- Kara, Necati, *Bir İletişim Aracı Olarak Kur'ân'da Beden Dili*. İtanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Karaman, Hayreddin, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, 2006.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 24 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 2006.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb, *en-Nuketü ve'l-Uyûn - Tefsîru'l-Mâverdü*- thk. Es-Seyyid b. Abdulmaksûd b. Abdirrahman. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne -Tefsîru'l-Mâturîdî*- thk. Mecdî Baslûm. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, 2005.
- Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*. 30 cilt. Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, 1. Baskı, 1946.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*. trc. Muhammed Han Kayanî ve diğerleri. 7 cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Baskı, 1991.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî - Tefsîru'l-Kebîr Mefâtîhu'l-Ğayb*- 32 cilt. Beyru: Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, 1981.
- Reşid Rızâ, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*. 12 cilt. Kahire: Dâru'l-Menâr, 2. Baskı, 1947.
- Şahin, İskender. "Kur'an'da İşitme/ Sem' Olgusu". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18:2 (2013): 91-113

- Şa’râvî, Muhammed Mütevellî, *Tefsîru’s-Şa’râvî*. 19 cilt. Mısır: İdâratü’l-Kütübî’l-Mektebe, 1991.
- Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*. 5 cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- Tabatabâî, es-Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fî Tefsîri’l-Kur’ân*. thk. Fudayle eş-Şeyh Hüseyin. 12 cilt. Beyrut: Müessesetü’l-A’lemî’l-Matbûât, 1997.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru’t-Taberî Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 26 cilt. Kahire: Dârı Hicr, 1. Baskı, 2001.
- Tabersî, Ebû Ali el-Fazl b. Hasen b. El-Fazl, *Mecmau’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*. 10 cilt. Beyrut: Dâru’l-Ulûm, 1. Baskı, 2005.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *Tefsîru’l-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl*. thk. Halil Meymûn Şeyhâ. Beyrut: Dâru’l-Marife, 3. Baskı, 2009.